

Sygn. akt V CSK 283/06

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 11 stycznia 2008 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Grzegorz Misiurek (przewodniczący)

SSN Józef Frąckowiak

SSN Irena Gromska-Szuster (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Syndyka Masy Upadłości Banku S.(...) w W.

przeciwko Bankowi S.(...) w Ż. i (...) Bankowi S.(...) w N.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 11 stycznia 2008 r.,

skarg kasacyjnych pozwanych od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 26 stycznia 2006 r.,

sygn. akt I ACa (...),

oddala obie skargi kasacyjne.

Uzasadnienie

Wyrokiem łącznym z dnia 15 kwietnia 2005 r. Sąd Okręgowy w C. oddalił powództwo Syndyka masy upadłości Banku S.(...) w W. o zasądzenie kwoty 87 000 zł. z ustawowymi odsetkami od Banku S.(...) w Ż. oraz kwoty 90 000 zł. z ustawowymi odsetkami od (...) Banku S.(...) w N., dochodzone na podstawie art. 19 i 28 ustawy z

dnia 16 września 1982 r. - Prawo spółdzielcze (jedn. tekst: Dz. U. z 2003 r. Nr 188, poz. 1838 ze zm. - dalej: "pr. spółdz.") tytułem zwrotu wypłaconych udziałów członkowskich.

Sąd Okręgowy ustalił między innymi, że w związku z wymaganiem, by fundusze własne banków spółdzielczych osiągnęły wysokość równą 300 000 euro, osiem sąsiadujących ze sobą banków spółdzielczych, wśród nich strony procesu, przystąpiło do siebie nawzajem w charakterze członków w celu spełnienia powyższego wymagania i wpłaciło wymagane udziały członkowskie. Oświadczenia o przystąpieniu złożyły zarządy banków, zastrzegając, że banki nie będą sobie wzajemnie wypłacać dywidendy. W chwili złożenia oświadczeń zarządy pozwanych Banków nie dysponowały uchwałami zebrań przedstawicieli w sprawie przystąpienia, oświadczenia te jednak zostały zatwierdzone wydanymi później uchwałami tych zebrań.

Pozwane Banki w grudniu 2000 r. wypowiedziały członkostwo w powodowym Banku, który także wystąpił z pozwanych Banków. W dniu 2 kwietnia powodowy bank zwrócił pozwanemu Bankowi S.(...) w Ż. kwotę 87 000 zł. z tytułu udziałów członkowskich, a w dniu 3 kwietnia 2001 r. zwrócił z tego tytułu pozwanemu (...) Bankowi S.(...) w N. kwotę 90 000 zł.

Postanowieniem z dnia 31 sierpnia 2001 r. Sąd Okręgowy w C. ogłosił upadłość powodowego Banku, a w dniu 24 maja 2002 r. Syndyk masy upadłości wezwał pozwane Banki w oparciu o art. 28 pr. spółdz. do zwrotu wypłaconych kwot.

Oceniając roszczenia strony powodowej Sąd Okręgowy uznał, że żaden z pozwanych Banków nie stał się członkiem strony powodowej bowiem ich przystąpienie nie odniosło skutku ze względu na niespełnienie przesłanki określonej w art. 38 § 1 pkt 6 pr. spółdz. (w brzmieniu obowiązującym od dnia 26 września 1994 r.), a poza tym dotknięte było wadą oświadczenia woli w postaci pozorności, co skutkuje nieważność złożonych oświadczeń o przystąpieniu. W ocenie Sądu pierwszej instancji zamiarem stron nie było stanie się członkami spółdzielczych banków ze wszystkimi tego konsekwencjami, a tylko powiększenie w ten sposób funduszy pozwalających na kontynuowanie działalności, czego przejawem była rezygnacja z dywidendy, brak realizacji uprawnień członkowskich, równoczesne podjęcie decyzji o wystąpieniu i wypłacie udziałów, co nastąpiło z naruszeniem art. 26 pr. spółdz. bez uwzględnienia regulacji art. 19 i 28 tego prawa. Skoro pozorne oświadczenie woli o przystąpieniu nie wywołało żadnych skutków prawnych, pozwane Banki nie stały się członkami powodowego Banku, a zatem nie było podstaw do wpłacania przez nie kwot tytułem

udziałów, co sprawia, że brak podstaw do żądania przez stronę powodową zwrotu wypłaconych pozwanym należności z tego tytułu.

W wyniku apelacji strony powodowej Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 26 stycznia 2006 r. zmienił zaskarżony wyrok i uwzględnił w całości powództwo.

Sąd drugiej instancji nie podzielił ustaleń i oceny Sądu Okręgowego dotyczących pozorności oświadczenia woli pozwanych o przystąpieniu do powodowego Banku wskazując, że materiał dowodowy nie daje podstaw do uznania, iż z góry powziętym i zgodnym zamiarem stron był brak woli wywołania skutku prawnego czynności w postaci nabycia członkostwa powodowego Banku. Podkreślił, że pozwani nie podnieśli zarzutu pozorności tej czynności prawnej i nie przedstawili w tym zakresie żadnych dowodów. Choć Sąd z urzędu uwzględnia nieważność czynności prawnej, to jednak tylko na podstawie prawidłowo zebranego, niesprekludowanego materiału dowodowego, a w rozpoznawanej sprawie brak takiego materiału wskazującego na pozorność przedmiotowej czynności. Okoliczności, które dla Sądu pierwszej instancji stanowiły podstawę do uznania czynności za pozorną, Sąd Apelacyjny ocenił jako wskazujące na cel czynności, którym było powiększenie funduszu udziałowego banków, osiągnięty dozwoloną prawnie drogą wzajemnego przystępowania do siebie banków spółdzielczych.

Sąd Apelacyjny uznał także, że nie doszło do naruszenia art. 38 § 1 pkt 6 pr. spółdz. w zw. z art. 16 ust. 1 tego prawa, bowiem brak uprzedniej uchwały zebrania przedstawicieli w sprawie przystąpienia pozwanych do powodowego Banku nie powodował nieważności tej czynności i został sanowany przez późniejsze podjęcie takich uchwał.

Sąd drugiej instancji, podobnie jak Sąd Okręgowy nie podzielił zarzutów pozwanych dotyczących wadliwości i bezskuteczności przystąpienia wobec braku zgody banku regionalnego i naruszenia § 9 ust. 1 statutu powodowego Banku, który dopuszczał członkostwo w nim tylko osób prawnych mających siedzibę na terenie jego działalności. Wskazał, że zgoda banku regionalnego na przystąpienie nie była wymagana zaś ewentualne naruszenia postanowień statutu powodowego Banku, nawet gdyby miały miejsce, nie wpłynęłyby na ważność i skuteczność przystąpienia.

Z tych wszystkich przyczyn Sąd Apelacyjny uznał, że pozwane Banki stały się członkami powodowego Banku i ma do nich zastosowanie art. 28 pr. spółdz. zobowiązujący byłych członków do partycypowania w stratach spółdzielni w sytuacji w nim określonej do wysokości zadeklarowanych udziałów, co nie pozwalało na zwrot

wpłaconych udziałów i uzasadnia żądanie strony powodowej zwrotu wypłaconych z tego tytułu kwot.

Od powyższego wyroku skargi kasacyjne wniosły pozwane Banki opierając je na obu podstawach kasacyjnych.

Pozwany Bank S.(...) w Ż. w ramach pierwszej podstawy zarzucił naruszenie art. 38 k.c. w zw. z art. 38 § 1 pkt 6 pr. spółdz. przez przyjęcie, że czynności prawne przystąpienia do powodowego Banku dokonane przez zarządy pozwanych bez wymaganych uchwał zebrania przedstawicieli są ważne oraz naruszenie art. 83 § 1 k.c. przez jego niezastosowanie, mimo że przystąpienie miało na celu obejście przepisów prawa dotyczących wymaganych progów kapitałowych i jako takie było pozorne.

W ramach drugiej podstawy pozwany Bank zarzucił naruszenie art. 233 § 1 w zw. z art. 382 k.p.c. przez pominięcie dowodów pozwalających na stwierdzenie, że przystąpienie miało na celu jedynie obejście przepisów prawa i było pozorne.

Pozwany (...) Bank S.(...) w N. w ramach drugiej podstawy zarzucił naruszenie art. 386 § 1 w zw. z art. 382 w zw. z art. 316 przy zastosowaniu art. 391 k.p.c. przez pominięcie zarzutu potrącenia oraz materiału dowodowego potwierdzającego istnienie i wysokość wierzytelności, a w konsekwencji nie rozpoznanie istoty sprawy i naruszenie art. 328 § 2 k.p.c. przez nie wskazanie w uzasadnieniu przyczyn nieuwzględnienia zarzutu potrącenia, a także naruszenie art. 479¹² i art. 479¹⁴ k.p.c. przez obciążenie strony pozwanej negatywnymi skutkami art. 479¹⁴ k.p.c. i nie uwzględnienie zgłoszonego przez nią wniosku o oddalenie wniosków dowodowych strony powodowej zgłoszonych w piśmie z dnia 13 stycznia 2006 r.

W ramach pierwszej podstawy zarzucił naruszenie art. 16, art. 48 § 1 i art. 38 § 1 pkt 6 w zw. z art. 28 i art. 19 § 2 pr. spółdz. w związku z art. 6 ust. 1 pkt 1 pr. bank. w związku z art. 6 ustawy z dnia 24 czerwca 1994 r. o restrukturyzacji banków spółdzielczych i Banku Gospodarki Żywnościowej przez przyjęcie, że mimo braku uprzedniej uchwały zebrania przedstawicieli oraz zgody banku regionalnego, przystąpienie pozwanych do powodowego Banku wywołało skutki prawne.

Przy rozpoznawaniu powyższych skarg kasacyjnych Sąd Najwyższy przedstawił do rozstrzygnięcia w powiększonym składzie zagadnienie prawne: czy w razie zawarcia przez zarząd spółdzielni umowy bez wymaganej do jej ważności uchwały walnego zgromadzenia lub rady nadzorczej ma zastosowanie art. 103 § 1 i 2 k.c.?

Sąd Najwyższy w składzie siedmioosobowym podjął w dniu 14 września 2007r. uchwałę stwierdzającą, że do umowy zawartej przez zarząd spółdzielni bez wymaganej

do jej ważności uchwały walnego zgromadzenia lub rady nadzorczej ma zastosowanie w drodze analogii art. 103 § 1 i 2 k.c.

W uzasadnieniu uchwały Sąd Najwyższy stwierdził brak podstaw do uznania za nieważne w oparciu o art. 58 § 1 lub art. 39 w zw. z art. 38 k.c. czynności prawnych dokonanych przez zarząd spółdzielni bez wymaganej w art. 38 § 1 pkt 6 pr. spółdz. uchwały walnego zgromadzenia. Nie podzielił też kierunku orzecznictwa wykluczającego w takiej sytuacji dopuszczalność stosowania w drodze analogii art. 103 § 1 i 2 k.c. i w obszernym wywodzie prawnym wskazał na istotne podobieństwa między konstrukcją działania przez organ osoby prawnej i konstrukcją działania przez pełnomocnika oraz wskazał na funkcje obu tych instytucji, a także na uregulowanie tego problemu między innymi w art. 17 § 1 i 2 k.s.h., które uznał za praktycznie doniosłe. W konsekwencji stwierdził, że sankcja tzw. bezskuteczności zawieszanej jest najbardziej prawidłowa i przydatna praktycznie, co uzasadniało udzielenie pozytywnej odpowiedzi na przedstawione zagadnienie prawne. Jednocześnie Sąd Najwyższy nie znalazł podstaw do stosowania w omawiany przypadku, w drodze analogii, art. 17 § 1 i 2 k.s.h., bowiem to rozwiązanie zawodziłoby w tych sytuacjach, w których, jak w rozpoznawanej sprawie, zawarcie przez zarząd spółdzielni umowy bez wymaganej do jej ważności uchwały walnego zgromadzenia nastąpiło przed wejściem w życie art. 17 k.s.h.

Rozpoznając obecnie skargi kasacyjne Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 398¹⁷ § 2 k.p.c. powyższa uchwała powiększonego składu Sądu Najwyższego jest wiążąca w sprawie, w której została podjęta, a zatem, nie powtarzając jej argumentacji prawnej, którą Sąd Najwyższy w obecnym składzie także podziela, należy uznać za nieskuteczne zarzuty kasacyjne obu pozwanych odnoszące się do naruszenia art. 38 § 1 pkt 6 pr. spółdz., niewątpliwe jest bowiem, że zebrania przedstawicieli obu Banków podjęły uchwały zatwierdzające czynności prawne zarządów przystąpienia do powodowego Banku.

Odnosząc się w tym miejscu do zarzutów naruszenia przez Sąd Apelacyjny zasad prekluzji dowodowej zawartych w art. 479¹² k.p.c. przez dopuszczenie w postępowaniu apelacyjnym dowodów podjęcia uchwał przez zebrania przedstawicieli zatwierdzających przystąpienie, trzeba stwierdzić po pierwsze nieskuteczność takiego zarzutu bez powołania się na regulacje art. 381 k.p.c. obowiązujące w postępowaniu apelacyjnym, po drugie zaś, że przeprowadzenie tych dowodów uzasadnione było tylko w przypadku przyjęcia sankcji tzw. bezskuteczności zawieszanej w razie braku uchwał walnego zgromadzenia i dopuszczenia możliwości następczego zatwierdzenia przez

zgromadzenie czynności prawnej podjętej z naruszeniem art. 38 § 1 pkt 6 pr. spółdz., co miało miejsce dopiero w postępowaniu przez Sąd Apelacyjny, który rozważał taką możliwość. Zatem potrzeba wykazania, że zostały podjęte uchwały potwierdzające czynność przystąpienia powstała w istocie dopiero w postępowaniu apelacyjnym.

Bezzasadne są także zarzuty dotyczące braku zgody banku regionalnego na przystąpienie.

Zgodnie z obowiązującym w dacie przystąpienia stanem prawnym zgoda taka nie była wymagana. Przepis art. 6 ustawy z dnia 24 czerwca 1994 r. o restrukturyzacji banków spółdzielczych i Banku Gospodarki Żywnościowej (Dz. U. Nr 80, poz. 369 ze zm.) stanowił, że banki spółdzielcze mogą, za zgodą banku regionalnego, z którym zawarły umowę zrzeczenia, uczestniczyć w podmiotach i przedsięwzięciach, o których mowa w art. 6 ust. 1 pkt 1 ustawy Prawo bankowe, zaś art. 6 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Prawo bankowe (Dz. U. Nr 140, poz. 939 ze zm., dalej - „pr. bank.”) dopuszczał obejmowanie lub nabywanie przez banki akcji lub udziałów innej osoby prawnej nie będącej bankiem. Prawidłowa wykładnia powyższych przepisów, dokonana przez Sądy obu instancji prowadzi do jednoznacznego wniosku, że zgoda banku regionalnego wymagana była tylko w sytuacji nabycia przez bank spółdzielczy akcji lub udziałów innej osoby prawnej nie będącej bankiem, nie była natomiast potrzebna na nabycie udziałów lub akcji innego banku. Potwierdzone to zostało w art. 8 ust. 2 ustawy z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych... (Dz. U. Nr 119, poz. 1252 ze zm.), która zastąpiła wskazaną wyżej ustawę o restrukturyzacji banków spółdzielczych.

Nie są także zasadne zarzuty naruszenia zarówno prawa materialnego jak i przepisów postępowania, odnoszące się do stanowiska Sądu Apelacyjnego o braku podstaw do przyjęcia pozorności czynności prawnej przystąpienia.

Słusznie Sąd ten podkreślił, że żaden z pozwanych nie zgłosił takiego zarzutu ani dowodów w tym zakresie, a zatem, zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego zajęтым w uchwale z dnia 17 czerwca 2005 r. III CZP 26/05 (OSNC 2006/4/63), sąd, który ma obowiązek brać pod uwagę z urzędu nieważność czynności prawnej, może to czynić tylko na podstawie materiału dowodowego zgromadzonego zgodnie z obowiązującymi regułami. W rozpoznawanej sprawie oznacza to możliwość czynienia ustaleń w tym zakresie tylko na podstawie dowodów przedstawionych przez strony w postępowaniu przed Sądem pierwszej instancji z zachowaniem wymogów czasowych przewidzianych w art. 479¹² i 479¹⁴ k.p.c. Wbrew zarzutom skargi kasacyjnej Sąd

Apelacyjny wziął pod uwagę i ocenił wszystkie dowody, które stanowiły podstawę oceny Sądu pierwszej instancji, w tym także dowody wskazane w skardze kasacyjnej, bezzasadny jest zatem zarzut naruszenia art. 233 § 1 w zw. z art. 382 k.p.c., jeżeli w ogóle mógłby on być uznany za dopuszczalny w świetle art. 398³ § 3 k.p.c.

Jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 23 stycznia 1997 r. I CKN 51/96 (OSNC 1997/6-7/79) pozorność umowy jest okolicznością faktyczną i jako taka podlega ustaleniu przez sądy merytoryczne, co z kolei nie może być przedmiotem kontroli kasacyjnej w ramach pierwszej podstawy. Skoro Sąd Apelacyjny, nie dopuszczając się zarzucanego naruszenia przepisów postępowania ustalił, że czynność przystąpienia miała na celu zwiększenie w dopuszczalny prawnie sposób funduszy udziałowych Banków przez wzajemne nabycie członkostwa i wpłacenie udziałów i nie była czynnością pozorną, brak było jakichkolwiek podstaw do zastosowania art. 83 § 1 k.c. Trzeba też stwierdzić, że skarżący Bank S.(...) w Ż. zdaje się utożsamiać pozorność czynności prawnej z działaniami mającymi na celu obejście przepisów prawa. Są to jednak konstrukcje prawne zupełnie inne, choć obie prowadzą do nieważności czynności prawnej: jedna z przyczyn i w okolicznościach określonych w art. 83 k.c., a druga w art. 58 § 1 k.c. W rozpoznawanej sprawie Sądy ustaliły, że przyczyną i celem wzajemnego przystąpienia banków było zwiększenie w ten sposób sumy funduszy własnych do kwot wskazanych w art. 172 pr. bank., w brzmieniu obowiązującym od dnia 21 maja 1999 r., który nakładał na banki spółdzielcze obowiązek zwiększenia funduszy własnych do poziomu równowartości 300 000 euro do dnia 31 października 2000 r. Jak słusznie stwierdził Sąd Apelacyjny uzupełnienie funduszy mogło nastąpić w każdy, dopuszczalny prawem sposób, także przez przyjęcie nowych członków i wpłacenie przez nich udziałów. Brak wystarczających przesłanek do oceny, że powziętym z góry, zgodnym zamiarem i wolą stron było nie wywołanie skutków prawnych przystąpienia, a więc nie nabycie członkostwa. Z pewnością taką przesłanką nie było zrzeczenie się przez Banki dywidendy, co trzeba uznać za zrozumiałe wobec celu przystąpienia, którym było zwiększenie funduszy własnych. Nie ma także żadnych podstaw do przyjęcia, że czynność przystąpienia miała na celu obejście prawa.

Nie są również skuteczne zawarte w skardze kasacyjnej (...) Banku S.(...) w N. zarzuty procesowe dotyczące pominięcia przez Sąd Apelacyjny zgłoszonego przez tego pozwanego w sprzeciwie od nakazu zapłaty zarzutu potrącenia. Skarga kasacyjna nie zawiera w tym przedmiocie zarzutów naruszenia prawa materialnego ani uzasadnienia, że wskazane naruszenie przepisów postępowania mogło mieć istotny wpływ na wynik

sprawy, co w świetle art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. jest konieczne do skuteczności zarzutów naruszenia przepisów postępowania. W rozpatrywanym przypadku nie ustosunkowanie się przez Sąd Apelacyjny do zgłoszonego przez tego pozwanego zarzutu potrącenia nie miało wpływu na wynik sprawy, bowiem w sposób oczywisty pozwanemu nie przysługiwała wobec powoda wierzytelność zgłoszona do potrącenia. Pozwany wskazał, że jest to wierzytelność w kwocie 90 000 zł., którą zwrócił powodowemu Bankowi jako jego wpłatę na udziały, gdy wypowiedział on członkostwo w pozwanym Banku i z niego wystąpił. Rzecz jednak w tym, że w takiej sytuacji, zgodnie z art. 26 § 1 pr. spółdz., stronie powodowej należała się od pozwanego Banku wypłata kwot wpłaconych na udziały, a pozwany Bank nie miał podstaw prawnych do żądania jej zwrotu skoro w stosunku do niego nie otwarto likwidacji w ciągu 6 miesięcy ani nie wszczęto postępowania upadłościowego w ciągu roku od wystąpienia powodowego Banku, a zatem nie zaszły przesłanki z art. 28 pr. spółdz. uzasadniające żądanie przez spółdzielnię od byłego członka zwrotu kwot wypłaconych mu po wystąpieniu ze spółdzielni z tytułu udziałów. W tym stanie rzeczy zgłoszona do potrącenia przez pozwany Bank wierzytelność nie istniała. Nie istniałaby zresztą także przy przyjęciu, że z powodu pozorności lub naruszenia art. 38 § 1 pkt 6 pr. spółdz. nie doszło do nabycia członkostwa przez stronę powodową w pozwanym Banku, bowiem wówczas jej wpłata na udziały nie miałaby podstawy prawnej i z tego powodu zwrot tej kwoty przez pozwany Bank byłby uzasadniony, a zatem także wówczas nie miałby on roszczenia o zwrot wypłaconej kwoty 90 000 zł.

Biorąc wszystko to pod uwagę Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalił obie skargi kasacyjne.